

УДК 316.346.32-057.875

Димитров М.Ф., Миколаївська обласна державна адміністрація,
м. Миколаїв, Україна.

Димитров Михайло Федорович, кандидат філософських наук, начальник управління культури Миколаївської обласної державної адміністрації. Коло наукових інтересів: соціологія освіти, соціологія молоді.

ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНІ ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ – НОВА ФОРМА СТУДЕНТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ

У даній статті характеризуються основні форми соціальної активності молоді, однією з яких є студентське самоврядування. Автор також аналізує досвід створення студентських навчально-науково-виробничих підрозділів як сучасної форми організації підготовки фахівців у вищих навчальних закладах.

The main forms of social activity of youth with its student self-government are characterized in the given article. The author also analyzes the experience of creation of student teaching-scientific-practical subdivisions as modern form of organization to train specialists in institutes of higher education.

Теза, що молодіжна політика реалізується через молодіжний рух, представлений різноманітними молодіжними структурами – організаціями, об'єднаннями, рухами молоді, сприймається мало як не аксіома.

Московський науковець В. Левичева, аналізуючи молодіжний рух періоду розпаду СРСР, появу так званих неформальних організацій, об'єднань молоді, звертає увагу на те, що в молодіжному середовищі відбувається постійна диференціація, і виділяє такі три класи соціальних об'єктів: підліткові групи, самодіяльні об'єднання молоді найрізноманітнішої спрямованості (групи охорони пам'яток історії та культури, «зелені», асоціації творчої молоді, групи відпочинку, спортивно-оздоровчі і миротворчі об'єднання, політичні клуби) і народні фронти (широкі соціальні утворення, в котрі увійшла молодь) [2, с.137].

Сучасні молодіжні організації – не просто об'єднання молоді. Це «ті соціальні структури суспільства, через посередництво яких створюються умови і багато в чому реалізуються інтереси, потреби, запити молодих людей в усіх сферах життя: економічній, політичній, соціальній, духовній, родинно-побутовій» [2]. Додамо – й у професійній.

Українські дослідники О.А. Корнієвський і В.М. Якушик визначають молодіжні громадські об'єднання (організації) так: «Молодіжні громадські об'єднання – це певні молодіжні громадські сили, котрі: а) тією чи іншою мірою усвідомлюють свою специфічність, особливість своїх власних інтересів і свого місця та ролі в суспільстві; б) здійснюють певну громадськи значущу (проте не таку, що обов'язково позитивно оцінюється більшістю суспільства) діяльність, спрямовану на реалізацію цих інтересів і утвердження своєї специфічності і власної ролі в суспільстві; мають чіткі внутрішні організаційні структури» [3]. Порізно дають визначення поняття «молодіжний рух» і зарубіжні вчені.

У науковій і спеціальній літературі існують різні підходи до визначення понять «молодіжні формування», «молодіжні об'єднання», «молодіжні громадські організації». Їх типологізація здійснюється на основі різних ознак котрі входять до загальної характеристики організації, дають уявлення про її справжню сутність і особливості. При цьому головним показником ефективності діяльності організації є те, наскільки вона дає можливість своїм членам самореалізовуватися, впливати на

різноманітні процеси державного будівництва та розвитку [2, с. 162]. Відомий політолог Микола Головатий вважає найприйнятнішими для такої типологізації такі критерії, як ціннісний антропоцентризм, системно-структурний підхід і аналіз, ступінь інституалізації і легітимізації молодіжних організацій, їх основні функції і напрями діяльності; особливості інноваційних зв'язків у групі, спектр форм і напрямів у роботі, однак зазначає, що нині ще немає чітких критеріїв, за якими класифікуються молодіжні організації, їх ще тільки слід виробити і використати як в науці, так і в практиці молодіжного руху [2, с. 160-162].

Наявність нині такої єдиної загальнонаціональної молодіжної організації, як Український національний комітет молодіжних організацій, не означає єдності молодіжних організацій загалом. Ми згодні з М. Головатим, що єдність може і має бути з ключових питань – стратегії молодіжної організації, цілей і завдань державного будівництва. Разом із тим, безперечно, що будь-яка з громадських організацій будуватиме свою політику з урахуванням місцевих національних і культурних особливостей і традицій.

Традиційно молодіжні організації політологи розглядають переважно як політичні структури, зокрема наголошують на необхідності їх навчання практики громадсько-політичної діяльності. Отже, йдеться про підготовку молодих політичних лідерів, організаторів, активістів дитячих і молодіжних громадських організацій. Зауважимо, що тут ми можемо говорити про професійно орієнтовані громадські організації для студентів-політологів.

Однак спектр діяльності молодіжних організацій поза стінами навчального закладу нині набагато ширший. Досвід студентського самоврядування засвідчує це. Досить згадати студентські будівельні загони, котрі в останні роки своєї діяльності об'єднували не лише тих, хто працював на будовах. Студенти з будзагонівською атрибутикою працювали піонервожатими, зв'язківцями, водіями громадського транспорту, електриками, провідниками в пасажирських вагонах по залізниці у поїздах далекого слідування, металургами, шахтарями, санітарами... Споруджували житло для евакуйованих сімей із зони аварії Чорнобильської АЕС [1, с. 79].

Значну допомогу студбудівці надавали трудівникам села. У своєму дослідженні «Молодь і відродження національної самосвідомості» М.О. Багмет [1] наводить такі дані. Лише в 1982 р. юнаки і дівчата із будзагонівською символікою здали в експлуатацію майже 1300 сільськогосподарських об'єктів, ввели в дію ряд тваринницьких приміщень. Ними зібрано понад 150 тис. т овочів і фруктів, вимолочено 400 тис. т зерна. Студенти під час роботи в третьому трудовому семестрі, як правило, не обмежувалися лише виконанням виробничих завдань, а й проводили культурно-масову роботу серед трудящих, особливо в сільській місцевості.

Зауважимо, що й на самих будовах у студзагонах працювали не лише майбутні будівельники. Тільки тоді терміна «громадські молодіжні організації»

не було – в СРСР молодіжний рух ідентифікувався з діяльністю виключно однієї організації – ВЛКСМ. Пізніше термін «молодіжний рух» спрощено трактували як певну суму молодіжної організації. Нині ми маємо підстави говорити про професійно орієнтовані громадські організації з урахуванням майбутнього фаху, котрі стають підмурком для успішної діяльності молодого спеціаліста за обраним фахом.

Студентське самоврядування у вищих навчальних закладах – це не просто виконання указів Президента чи вказівок Міністерства освіти й науки. Його функціонування регламентується і визначається статутами навчальних закладів, положеннями про ради студентського самоврядування, іншими нормативними документами, передбаченими чинним законодавством. Головним завданням студентського самоврядування є постійна допомога ректоратові в удосконаленні навчально-виховного процесу, в залученні студентів до активної участі в науково-дослідній, культурно-спортивно-масовій роботі, трудовому вихованні, організації побуту, відпочинку в студентських гуртожитках тощо. Тобто реформа вищої школи, демократизація суспільних відносин у ній суттєво підвищили роль студентства, дали змогу масово залучити студентську молодь до управління справами ВНЗ. А це – ознака демократії у вищій школі, надання юнакам і дівчатам самостійності, підвищення їхньої відповідальності не лише за отримання власної освіти, а й небайдужість до свого навчального закладу, його іміджу.

Студентське самоврядування у вищій школі сприяє зростанню соціальної активності, творчої ініціативи, розвиває організаторські, управлінські та інші здібності, навички, що необхідні в подальшій практичній роботі за фахом.

У багатьох навчальних закладах діють комплексні системи самоврядування з урахуванням безлічі корисних функцій. Це і надання активної допомоги студентського активу деканатам у організації роботи на факультетах, курсах, в академічних групах, серед студентів, які проживають у гуртожитках; і координація діяльності старост, наставників академічних груп, студентських профспілкових бюро, рад студентського самоврядування, інших факультетських громадських структур; і вжиття спільно з деканатами оперативних заходів громадського, дисциплінарного та виховного впливу на студентів-порушників дисципліни, правил внутрішнього розпорядку ВНЗ, культури та етики поведінки, спілкування. Студенти беруть участь у розподілі та призначенні стипендій.

Одним із головних завдань комплексної системи студентського самоврядування є організація роботи в гуртожитках. Студенти мають право контролювати поселення своїх колег до гуртожитку, самостійно вирішувати питання щодо порушників. Активісти-самоврядувальники проводять огляди-конкурси на кращі гуртожитки і кімнати в них. Ради студентського самоврядування обирають на загальних зборах або конференціях мешканців гуртожитків, вони працюють на громадських засадах. Члени

ради об'єднані в комісії – житлово-побутові, культурно-масової, фізкультурно-масової, санітарно-гігієнічної роботи, естетичного оформлення гуртожитку, редколегії тощо.

Однак головне – і чи не найважливіше – те, що самоврядування формує чітку громадянську позицію, принципи соціальної орієнтації та поведінки. І тут можна зупинитися на досвіді створення студентських навчально-науково-виробничих підрозділів (СННВП). Ці підрозділи – як сучасна форма організації підготовки фахівців – прижилися в Університеті «Україна» з ініціативи його президента П.М. Таланчука. Адже в сучасних економічних умовах навіть високий рівень знань, набутий студентом під час навчання, якщо він не підкріплений практичними навичками та знаннями основ підприємницької діяльності, не гарантує йому успіху на ринку праці.

Основне завдання СННВП – надати можливість студентам отримати глибоку практичну підготовку через залучення їх до реальної роботи за обраним фахом. Технологія навчання в ньому органічно поєднує навчальний процес, наукову роботу, виробничу практику, надає можливість студентам закріпити отримані знання за обраною спеціальністю, набуті практичних навичок своєї майбутньої професії, ознайомитися з основами підприємницької діяльності, що дасть їм змогу відкрити свою власну справу.

Як розповідають К. Кольченко та Г. Нікуліна (4), процес створення СННВП у навчальному закладі проходить кілька етапів. На першому, підготовчому, при кафедрі чи на факультеті за напрямками їх спеціальностей силами викладачів та студентів створюється структурний підрозділ у відповідній формі. Це може бути наукова лабораторія, інформаційно-консультаційний центр, конструкторське бюро, сервісний центр, видавничо-поліграфічний центр тощо. На цьому етапі організаційно-методичну допомогу надають фахівці відділу наукових досліджень та підприємництва, а фахове керівництво здійснюють досвідчені викладачі-наставники, котрі мають не тільки навчити студентів, а й допомогти їм втілити у життя теоретичні знання. Як і керівництво науково-дослідною роботою студентів, це має бути враховано в індивідуальних робочих планах викладачів.

Наступний етап – створення реальних студентських підприємств на базі окремих структур, які вже набули певного досвіду роботи, мають постійних клієнтів, довели свою конкурентоспроможність і готові до виходу на ринок товарів і послуг. Важливу роль при переході до самостійної підприємницької діяльності відіграє Центр студентського підприємництва, який організовує підготовку до підприємницької діяльності в системі СННВП.

Програма навчання передбачає теоретичні й практичні заняття і охоплює основні аспекти підприємницької діяльності: від реєстрації суб'єкта підприємницької діяльності, планування та організації його роботи, ведення документообігу до складання податкових звітів. Практичні заняття проводяться у формі тренінгу із застосуванням сучасних кейсових

технологій і ділових ігор. Кожний учасник має можливість змодельовати створення і діяльність власного підприємства при різних формах його організації та обраних системах оподаткування.

Незалежно від етапу розвитку СННВП (структурний підрозділ чи самостійне підприємство) їх діяльність може приносити користь не тільки учасникам, але й навчальному закладові за рахунок надання послуг чи випуску продукції за помірними цінами.

Отже, йдеться про комплексний підхід та налагодження тісної співпраці між структурами навчального закладу та студентськими підрозділами. При належній організації взаємодії цих підрозділів та університету може бути створений єдиний навчально-науково-виробничий комплекс, в якому кожен із підрозділів доповнює й забезпечує СННВП та Університет загалом своїми виробами та послугами (табл. 1).

Так, наприклад, «Юридична клініка» може проводити пошук законодавчих документів на замовлення Університету і водночас надавати юридичні консультації іншим СННВП, допомагати їм в укладанні угод і контрактів, у реєстрації власного підприємства. «Бюро перекладу» може забезпечити потреби Університету та своїх колег у перекладі текстової документації українською чи іноземними мовами, а також забезпечити усний переклад конференцій, відкритих лекцій, круглих столів, супровід іноземних гостей тощо. Студенти-бухгалтери можуть надавати бухгалтерські послуги іншим СННВП, проводити для них внутрішній аудит, аналіз витрат, складати калькуляції ціни на продукцію та послуги. Співробітники редакційно-видавничого центру можуть взяти безпосередню участь у випуску навчально-методичної літератури, наукових видань університету, а також надавати видавничо-поліграфічні послуги іншим СННВП, зокрема, розробляти для них бланки, візитки, рекламну продукцію тощо (4). Перспективи студентських професійно-орієнтованих підрозділів досить широкі і реальні і, на думку представників Університету «Україна», безумовно, вигідна і студентам-учасникам, і навчальному закладу.

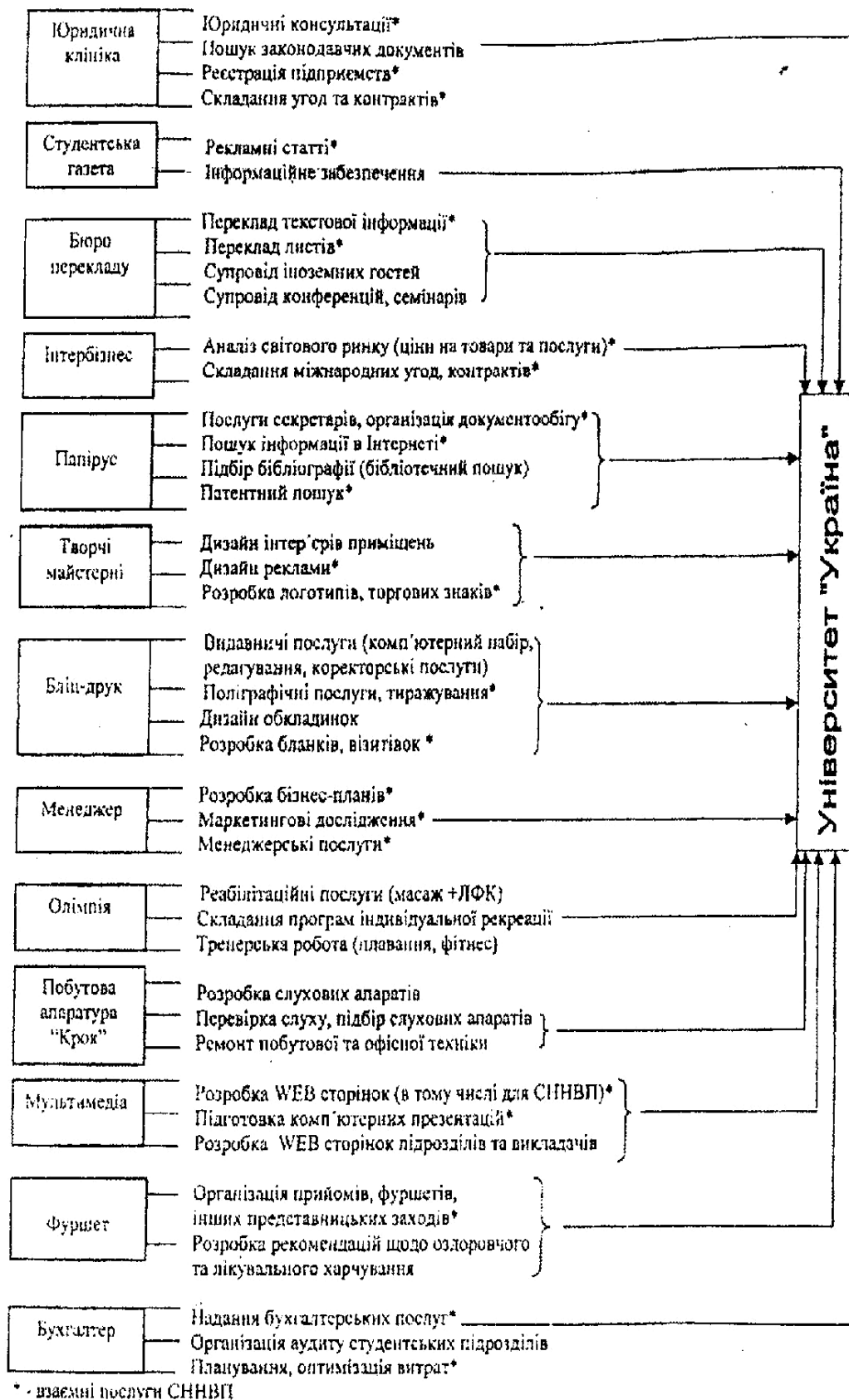
Студентське самоврядування позитивно впливає і на науково-дослідну діяльність: вихове самостійність у підходах до наукових досліджень, забезпечує участь студентів у виконанні держбюджетних і госпдоговірних робіт, проведенні конкурсів, олімпіад, «круглих столів», участі в щорічних наукових конференціях студентів і молодих науковців вищого навчального закладу, разом із відділом наукової роботи, аспірантури та докторантури, залучення студентів до участі у всеукраїнських та міжнародних наукових проектах та конференціях. Студентське самоврядування може задовольнити амбіції всіх учасників навчально-виховного процесу. Для «веселих і кмітливих» створюються команди КВК, дискусійні клуби, для студентів із творчими задатками – аматорські художні колективи, для спортсменів – спортклуби тощо.

Щоб краще реалізувати свій потенціал, органи студентського самоврядування проводять міжву-

Таблиця 1

(Друкується за виданням «Вісник Університету «Україна», № 2, 2002. – С. 8)

СХЕМА ЗВ'ЯЗКІВ СННВП ТА УНІВЕРСИТЕТУ

зівські семінари з обміну досвідом роботи, беруть участь у студентських обмінах із зарубіжними навчальними закладами, проводять благодійні акції тощо. Слід зазначити, що сьогодні виховна, соціальна, дозвілєва, побутова, організаційна, управлінська робота зі студентською молоддю, накопичена у вищих навчальних закладах, вийшла за їх межі. Умови, що виникли в українському суспільстві перехідного періоду, не нав'язують студентам чиную волю, а створюють можливості для вияву їхньої самостійності, самоорганізації, творчої активності не тільки у стінах рідної альма-матер. Кожен студент має відчувати власну перспективу, зрозуміти своє «Я» – як індивідуальне, так і колективне. Значна частина студентів робить це у громадських організаціях, що діють поза стінами навчальних закладів. Останнім часом серед останніх все більше – професійно орієнтованих.

Досвід діяльності громадських організацій Миколаївщини доводить ефективність професійно-орієнтованих громадських організацій (ПОГО). Відповідно до першочергових завдань головною метою сучасної української освіти є створення умов для особистісного розвитку і творчої самореалізації кожного громадянина України, формування покоління, здатного навчатися впродовж життя, створення і розвиток цінності громадянського суспільства, сприяння консолідації української нації, інтеграції України в європейський і світовий простір як конкурентоспроможної і процвітаючої держави.

Пріоритети державної політики в розвитку освіти (особистісна орієнтація освіти; формування національних і загальнолюдських цінностей; формування через освіту здорового способу життя; розвиток україномовного освітнього простору; забезпечення освітніх запитів національних меншин; забезпечення економічних і соціальних гарантій для професійної самореалізації педагогічних, науково-педагогічних працівників; розробка і запровадження освітніх інновацій, інформаційних технологій; створення ринку освітніх послуг; інтеграція української освіти у європейський та світовий освітній простір та ін.) (5) відповідають пріоритетам державної молодіжної політики.

Головна мета національного і громадянського виховання, на досягнення якої мають працювати всі інституції, причетні до плекання нових громадян, набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкуванням духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнародних взаємин, формування у молоді особистісних рис громадян української держави, розвиненої духовності, фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, трудової, екологічної культури. Це виокремилось в один із головних напрямків роботи спочатку комітету, а потім управління у справах сім'ї та молоді Миколаївської обласної державної адміністрації.

Упродовж кількох років управління цілеспрямовано та послідовно створювало організаційно-управлінські структури молодіжної галузі, молодіжної інфраструктури з орієнтацією на виховання людини

демократичного світогляду, яка поважає громадянські права і свободи, традиції народів і культур світу, національний, релігійний, мовний вибір кожної людини. Молодіжний рух Миколаївщини проходить тривалий й непростий шлях розвитку. Метою багатьох молодіжних об'єднань є створення умов для всебічного розвитку молоді людини, розкриття її потенціалу, захисту її інтересів і прав. Вони беруть участь у реалізації десятків державних і регіональних програм і проектів у багатьох сферах життя молоді людини.

Велике значення для молоді людини є створення умов для її професійної самореалізації. Саме тут зростає громадська активність молоді, яка виявляється в участі юнаків і дівчат у діяльності молодіжних громадських організацій, у шкільних, студентських та молодіжних парламентів та адміністрацій, у роботі на посадах радників із молодіжних питань у центральних та місцевих органах виконавчої влади. Від 1999 року політичні, економічні та соціальні перетворення в Україні сприяли підвищенню рівня соціальної активності молоді, створенню та розвитку професійно зорієнтованих молодіжних організацій. Серед найбільш успішних молодіжних утворень у Миколаївській області, що були прямо або частково залучені до соціально-педагогічних експериментів, чимало таких, котрі дозволили цільовій групі розвивати не тільки свої професійні навички через проведення роботи за спеціальністю на громадських засадах, але й організаційні здібності та лідерські якості. Продемонструємо це на прикладі діяльності кількох із них, зорієнтованих на підвищення фахових знань, щоб пересвідчитися в могутньому потенціалі професійно орієнтованих молодіжних організацій.

Миколаївський обласний комітет молодіжних організацій (МО КМО) існує з 1994 року. Основні завдання організації: залучення молодих громадян до державотворчого процесу, сприяння становленню громадянського суспільства; створення умов для самореалізації та залучення молоді, студентів до вирішення соціальних проблем; сприяння розвитку молодіжних, студентських і дитячих громадських організацій. *Миколаївська обласна організація Всеукраїнської асоціації молодих науковців (МОО ВАМН)* розпочала свою діяльність у 1999 році, зареєстрована в березні 2000 року. Основною метою діяльності організації є сприяння реалізації інтелектуального потенціалу студентів, аспірантів, молодих учених у науково-дослідній та педагогічній роботі, підвищення престижу наукової роботи серед молоді.

Асоціація майбутніх юристів України, створена в 2001 році, сприяє підвищенню і реалізації творчої, професійної та громадської активності молодих людей, які вивчають правничі науки та готуються в майбутньому стати юристами. *Миколаївське відділення «Асоціації правозахисних організаторів студентів України»* існує з 1996 року і об'єднує студентів, організаторів студентського самоврядування ВНЗ. Асоціацією створено постійно діючу «Школу вождатих», діяльність якої спрямована

на розв'язання кадрового питання в дитячих оздоровчих закладах. Створено *волонтерські, трудові загони*, до діяльності яких залучено студентів педагогічних, психологічних та правничих факультетів ВНЗ міста, які працюють під час літніх канікул з дітьми девіантної поведінки за спеціально розробленими програмами «Діти вулиці» та «Діти двору».

Службою у справах неповнолітніх облдержадміністрації спільно з УМВС та управлінням освіти організовано роботу «*Молодіжної детективної школи*», головним завданням якої є орієнтація неповнолітніх на вибір професій, орієнтованих на охорону правопорядку та захисту держави.

Центр молодіжних ініціатив «Школа лідерів» (ЦМІ) зареєстровано в 2003 році. Його мета – соціальна активізація молоді в галузі підприємництва, політики, молодіжного громадського життя. Засади об'єднання – професійні. ЦМІ об'єднує учнів 10-11 класів загальноосвітніх шкіл, гуманітарних та економічних ліцеїв, а також студентів молодших курсів вищих навчальних закладів міста, що навчаються за юридичними, економічними, та політологічними спеціальностями. Тут *створено молодіжну міську громаду*, яка розробила й успішно реалізує схему взаємодії владних структур із недержавними громадськими об'єднаннями. «*Школа лідерів*» забезпечує стажування найбільш активних та цілеспрямованих членів організацій в органах державної влади та місцевого самоврядування з подальшим працевлаштуванням.

Асоціація «*КВК м. Миколаєва*» зареєстрована 2000 році (головною метою об'єднання є популяризація молодіжних ігор, організація змістовного дозвілля молоді); *Миколаївська обласна ліга молодих підприємців*, створена в 2001 році (основна діяльність спрямована на захист прав та інтересів підприємців, залучення студентів та іншої активної та ініціативної молоді до співпраці, створення нових робочих місць); *Миколаївська спілка молодих аграріїв* існує з 2001 року (приділяє увагу підвищенню кваліфікації молодих спеціалістів із сільської місцевості); *Молодіжне об'єднання «Екологічна студентська асоціація»* (мета – зміна парадигми мислення молоді щодо використання та збереження довкілля, завдання – залучити молодь до охорони навколишнього середовища через участь у конкретних природоохоронних проектах); *Мистецький центр «Перлини сезону»* (мета – виявлення та підтримка талановитої творчої молоді) тощо.

Аналіз діяльності вищеназваних молодіжних громадських організацій та результатів, що були досягнуті, дозволяє зробити такі висновки:

- за останні роки суттєво підвищилась соціальна активність молоді за напрямками розвитку її професійних навичок та здібностей;
- цільовою групою недержавних організацій (НДО) є студенти базових вищих навчальних закладів міста, що навчаються за спеціальностями як гуманітарного, так і технічного напрямків (при цьому їх діяльність, як правило, безпосередньо базується на співпраці з органами державної влади, вищими навчальними закладами, а також з підприємствами та організаціями за профілем роботи кожної конкретної молодіжної громадської організації);
- студенти, котрі беруть активну участь у роботі професійно орієнтованих молодіжних громадських організацій, отримують широкі можливості для розвитку своїх професійних навичок, лідерських якостей та організаційних здібностей, що створює благодійні умови для їх подальшого успішного працевлаштування за спеціальністю; сприяє соціалізації молоді;
- лідери організацій у досить короткий термін після закінчення навчального закладу досягають професійного успіху.

Сказане вище підтверджує доцільність розвитку цілеспрямованої, методичної співпраці навчальних закладів та органів державної влади із професійно орієнтованими молодіжними громадськими організаціями при реалізації завдань, пов'язаних із вихованням молоді; формуванням її соціальної і громадської свідомості, професійної підготовки, працевлаштуванням, а також розвитку умов самореалізації студентів та випускників навчальних закладів.

Молодіжні ініціативи не виникають із примусу. Майбутні фахівці працюватимуть в усіх галузях виробництва, і саме нинішній молоді належить розбудовувати Україну в якісно нових умовах ринкової економіки. Практика і досвід навчальних закладів довели, що студентське середовище – унікальний молодіжний соціум, в якому зосереджено потужний творчий та інтелектуальний потенціал, енергія, прагнення до самоствердження та самореалізації особистостей. Ці прагнення професійно орієнтованих громадських студентських організацій підтримують державні органи влади, ректорати та деканати факультетів, котрі не стають на заваді реалізації амбіцій молодих, допомагають урізноманітнювати форми й суть студентського самоврядування, вміло скеровують роботу його органів, намагаються якомога більше сприяти у розв'язанні проблем студентського життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Багмет М.О. Молодь і відродження національної самосвідомості: Монографія / М.О. Багмет. – К.: Либідь, 1992. – 162 с.
2. Головатий П.Ф. Соціологія молоді: Курс лекцій / П.Ф. Головатий. – К.: МАУП, 1999. – 224 с.
3. Корнієвський О.А. Молодіжний рух та політичні об'єднання в сучасній Україні / О.А. Корнієвський, В.М. Якушик. – К., 1997.
4. Кольченко К.О. Студентські навчально-науково-виробничі підрозділи: проблеми та перспективи / К.О. Кольченко, Г.Ф. Нікуліна // Вісник Університету «Україна»: Теоретичне та науково-методичне видання. – 2002. – № 2. – С. 6-8.
5. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті // Освіта України. – 2001. – № 29 (18 лип.). – С. 4-6.
6. Димитров М.Ф. Професійно орієнтовані громадські організації – нова форма студентського самоврядування / М.Ф. Димитров, Л.П. Матвієнко, Г.В. Онкович // Вища освіта України. – 2005. – № 3. – Додаток: Актуальні проблеми неперервної освіти: Збірник наукових праць. – С. 87-94.